

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Кондратюк Жанни Володимирівни
«Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності фахівців
(консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів», що представлена на
здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія**

Актуальність дисертаційної роботи.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної освіти України є забезпечення рівних прав на освіту для всіх. Саме тому вагомого значення набуває створення інклюзивного, безпечного, сприятливого освітнього середовища, що забезпечує формування компетентностей для життя, розвиток здібностей та обдарувань кожної дитини.

Сучасний підхід до сприйняття особливих освітніх потреб закріплено в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про позашкільну освіту» та «Про вищу освіту». Зокрема, Закон України «Про освіту» проголошує базовими принципи недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників; наявна законодавча база створює можливості для отримання додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі із врахуванням освітніх труднощів та потреб.

Наразі Міністерством освіти і науки України в рамках виконання Плану заходів з реалізації «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. №372-р., розроблено Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року, яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 р. №527-р (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>).

В умовах воєнного часу питання доступності та безбар'єрності в освітній сфері набули ще більшої актуальності.

Впровадження інклюзивної парадигми в освітню систему країни призвело до актуалізації дослідження вибраної проблеми, оскільки це вимагало наявності сервісної (ресурсної) підтримки для учасників освітнього процесу. Зокрема, це стосується залучення спеціалістів зі спеціальної педагогіки та психології, оновлення методів виявлення особливих освітніх потреб та розробки індивідуальних навчальних траєкторій для кожної дитини. Ці нові концептуальні зміни спричинили створення нових установ – інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) та ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти (РЦПО), які разом становлять єдину систему сервісної (ресурсної) підтримки для закладів освіти з інклюзивним навчанням на новому етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Протягом останніх п'яти років система ІРЦ отримала значний розвиток: розроблено теоретичне підґрунтя; удосконалено нормативну базу; підготовлено фахівців; значними є практичні набутки; створено платформу автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів (АС «ІРЦ»), що забезпечує функціонування єдиного інформаційного середовища у сфері інклюзивного навчання (за даними АС «ІРЦ» (2025 р.) кількість ІРЦ становить 721, складено понад 49 тис. висновків за результатами комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, працюють понад 7 тис. закладів з інклюзивним навчанням <https://ircenter.gov.ua/>); використовується пакет сучасних спеціальних методик для оцінювання освітніх труднощів та потреб (LEITER-3, PEP-3, WISC-IV, CASD, CONNERS-3) як світовий стандарт діагностики; організовано співпрацю ІРЦ та закладів освіти. Варто враховувати, що ІРЦ є першою ланкою на шляху здобуття освіти дитиною з ООП.

Водночас, вирішення актуальних завдань діяльності ІРЦ в умовах сучасних викликів зумовлює необхідність підвищення кваліфікації фахівців. Актуальність проблеми професійного розвитку, зокрема розвитку

професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів як унікальних професіоналів, які здійснюють супровід осіб з ООП майже з усіма типами освітніх труднощів та визначають траєкторію розвитку та освіти таких осіб у такому контексті є незаперечною, відтак матеріали дослідження Кондратюк Жанни Володимирівни особливо на часі.

Сформульована мета дослідження відображає очікуваний кінцевий результат і полягає в розробленні теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної особистісно-орієнтованої технології розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ.

З огляду на зазначене, дисертаційна робота Кондратюк Ж.В. «Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів» *є вкрай актуальною та значущою.*

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану досліджень Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України «Теоретичні та методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами» та у контексті комплексної теми відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами «Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу осіб з когнітивними порушеннями» 2021-2023 рр. (державний реєстраційний номер теми 0121U108682); «Теоретико-методичні засади психологічного та психотерапевтичного супроводу ресоціалізації осіб з особливими освітніми потребами в умовах кризових викликів», 2024-2025 рр. (державний реєстраційний номер теми 0124U000496).

Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол №8 від 1 листопада 2021 р.).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження.

За результатами дисертаційного дослідження можемо констатувати, що наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* було розроблено науково-методичні засади розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів як основи для успішного становлення в якості професіонала у викликах сучасного реформування галузі освіти осіб з особливими потребами; створено науково обґрунтовану особистісно орієнтовану технологію розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів; теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ та виділено її змістовні компоненти: мотиваційний, технічний, міжособистісний, контекстуальний, адаптивний, творчий, акмеологічний та аутопсихологічний; виділено показники й рівні розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів; виявлено специфічні особливості компонентів професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів; визначено і обґрунтовано психолого-педагогічні умови розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів (менше 5 років, та більше 5 років стажу роботи).

Обґрунтовано професійну ідентичність, як метавластивість вищого рівня, яка використовується для визначення поведінки, структури або характеристик самих властивостей. Поглиблено та уточнено: поняття «професійна ідентичність» з точки зору спеціальної психології та освіти осіб з особливими потребами; підходи щодо розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів; наукові дані про особливості організації освітнього процесу в інклюзивно-ресурсному центрі відповідно до реформ галузі освіти осіб з особливими потребами.

Подальшого розвитку набули: положення спеціальної психології про те, що розвиток професійної ідентичності є дієвим засобом успішної професіоналізації, соціальної адаптації та, в кінцевому результаті, соціальної інтеграції фахівця (консультанта) у соціум; ідеї особистісно орієнтованого,

компетентісного, системного, акмеологічного, аутопсихологічного та технологічного наукових підходів. Удосконалено прийоми і методи розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: розроблено діагностичний комплекс (обґрунтовано та підібрано діагностичний інструментарій) для дослідження розвитку професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ; розроблено, експериментально перевірено та впроваджено у практику роботи ІРЦ особистісно-орієнтовану технологію та тренінг розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ; поліфункціональність, варіативність та мобільність особистісно-орієнтованої технології розвитку (тренінгу) професійної ідентичності забезпечує можливість використання її окремих модулів (блоків) як автономних мініпрограм з розвитку окремих компонентів професійної ідентичності різних фахівців; використання діагностичного комплексу дослідження професійної ідентичності та особистісно орієнтованої технології її розвитку не лише для фахівців ІРЦ, а й закладах СЗЗСО/НРЦ, як підґрунтя для створення освітніх програм, курсів підвищення кваліфікації цієї когорти фахівців; науково-методичний інструментарій, що отримано в ході дослідження, застосовується для підготовки та перепідготовки фахівців (консультантів) ІРЦ в рамках підготовки, практичних психологів учителів-логопедів, вчителів-дефектологів, вчителів-реабілітологів.

Уведення і викладання освітніх компонентів підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності А6 Спеціальна освіта та С4 Психологія, підтверджується довідками про впровадження результатів дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації.

Найбільш суттєві результати, здобуті Кондратюк Ж.В. вдало обґрунтовані, а також відповідають меті та завданням дисертаційного дослідження. Зміст основних положень роботи викладено послідовно та чітко,

логічно-сміслові переходи між підпунктами дослідження, а також визначеними розділами присутні.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується: методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних його положень; застосуванням системи методів, адекватних меті, предметові та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки; поєднанням методів кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; ефективністю експериментальної роботи, що проведена в умовах діяльності ІРЦ.

Ступінь вірогідності здобутих результатів забезпечується достатньою апробаційною базою дисертантки. Результати дисертаційної роботи висвітлено у необхідній кількості наукових публікацій – 13 публікацій (10 одноосібних і 3 у співавторстві), із них: 1 стаття – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Європейського Союзу, 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях (категорія Б), затверджених МОН України; 8 тез апробаційного характеру.

Достовірність результатів роботи підтверджується широким оприлюдненням й апробацією основних положень та результатів дослідження на науково-практичних заходах міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівнів, шляхом обговорення на засіданнях профільного відділу Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України.

Характеристика основних положень роботи.

Дисертаційна робота має класичну структуру, складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (227 найменувань, з яких 29 іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 288 сторінок, з них основний текст викладено на 235 сторінках. Робота містить 38 таблиць та 5 рисунків на 35 сторінках.

Ретельний науково-теоретичний аналіз дисертаційної роботи Кондратюк Ж.В. *«Психологічні особливості розвитку професійної*

ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів» дав змогу виокремити позитивні та значущі аспекти наукового дослідження, що є значним внеском у сучасну психологічну науку.

Зокрема, у першому розділі, за результатами теоретичного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження авторкою визначено актуальність проблеми професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів та виявлено необхідність одночасного застосування особистісно-орієнтованого, системного, компетентнісного, акмеологічного, аутопсихологічного та технологічного підходів з метою дослідження і розвитку професійної ідентичності таких фахівців. Професійну ідентичність визначено як метавластивість вищого рівня, яка використовується для визначення поведінки, структури або характеристик самих властивостей. Визначений інтегративний базис організації дослідження став підґрунтям для розроблення змісту структурно-функціональної моделі ПІ фахівців (консультантів) ІРЦ.

У другому розділі дисертаційної роботи відповідно до визначеного дослідницького питання розроблено діагностичний комплекс, що передбачає визначення стану розвитку компонентів професійної ідентичності у фахівців (консультантів) ІРЦ. За допомогою якого виявлено психологічні особливості компонентів професійної ідентичності фахівців: мотиваційного, технічного, міжособистісного, контекстуального, адаптивного, творчого, акмеологічного, аутопсихологічного у фахівців (консультантів) ІРЦ.

Зокрема, у мотиваційному компоненті з'ясовано: мотиви власної праці; мотиви соціальної значущості праці; мотиви самоствердження в праці; мотиви професійної майстерності. Визначено особливості технічного компоненту: схильність до досягнення високих результатів; здатність бути кращим за інших; орієнтація на конкретні цілі та готовність докладати значних зусиль для їх досягнення; здатність ставити перед собою складні завдання, які вимагають значних зусиль і часу для їх виконання; висока

працездатність; важливість досягнення мети; віра у свої сили і можливості; здатність справлятися зі стресовими ситуаціями; здатність до постійного вдосконалення і навчання. Розкрито особливості міжособистісного компонента професійної ідентичності фахівців: легкість у спілкуванні; високий рівень агресивності; тенденція до лідерства; здатність бути у центрі уваги; здатність легко зав'язувати контакти; імпульсивність; відкритість; контактність; схильність судити людей за зовнішнім виглядом; спрямованість на світ власних переживань; малоконтактність; здатність бути мовчазним; схильність важко встановлювати нові знайомства; здатність до ризику; здатність переживати розрив старих зв'язків; схильність розглядати варіанти програшу і виграшу; рівень тривожності і ригідності. Висвітлено особливості контекстуального компонента: стійкість поведінки; схильність за доцільне змінюватися залежно від ситуації; здатність до щироного розкриття у спілкуванні (прямолинійність); схильність до щирості (не витримані в своїх емоційних виявах); здатність зважати на оточення; легко входить в будь-яку роль, гнучко реагувати на зміну ситуації; схильність відчувати та передбачати враження, яке справляє на оточення. Проаналізовано психологічні особливості адаптивного компонента: пристосованість/непристосованість до умов навколишнього соціального середовища; збереження здатності до подальшого розвитку і змін; здатність змінювати звички/формувати нові навички; здатність розвивати уміння, що допомагають в нових умовах; схильність до соціально-психологічної гнучкості зі зміною ситуації; схильність продовжувати жити так, як жили раніше (відставання від соціального оточення, зазнає багато труднощів). Висвітлено психологічні особливості творчого компонента: культурні норми та цінності; гнучкість; оригінальність; швидкість переключення; нестандартність мислення; здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Наведено психологічні особливості акмеологічного компонента: готовність до саморозвитку; бажання знати себе; здатність самоудосконалюватися (можу самоудосконалюватися, але не хочу знати себе;

хочу знати себе і не можу змінитися; не хочу знати себе і не хочу змінюватися; хочу знати себе, але не можу себе змінити). Обґрунтовано особливості аутопсихологічного компонента: самовіддача фахівця; самовираженість професійної діяльності; саморозкриття потенціалу; самоствердження у професійній діяльності; правильний/неправильний професійний вибір; наявність улюбленої справи; вірність своєму покликанню і обов'язку.

Визначено рівні розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ. Встановлено низький рівень розвитку мотиваційного та акмеологічного компонентів, що зумовлено недостатньою вмотивованістю фахівців (консультантів) власною працею, соціальною значущістю праці, мотивами самоствердження, мотивами професійної майстерності та не готові до саморозвитку й бажання знати себе.

У третьому розділі, виходячи з отриманих результатів авторкою теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано на практиці особистісно орієнтовану технологію розвитку професійної ідентичності. Експериментальна технологія розвитку професійної ідентичності розрахована на фахівців (консультантів) ІРЦ менше та більше 5 років стажу роботи. Розроблено компоненти (змістово-смісловий, діагностичний, корекційно-розвитковий) особистісно-орієнтованої технології розвитку професійної ідентичності. Визначено основним інтегративним методом технології – тренінг розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ. Результати формувального етапу експерименту доводять, що опанування професійної ідентичності для фахівців (консультантів) ІРЦ є досяжним, про що свідчить наявність якісних змін у рівнях розвитку компонентів професійної ідентичності.

Аналіз результатів дослідження, представлений дисертанткою, демонструє ретельність проведеної експериментальної роботи та підкреслює ефективність і доцільність запропонованої особистісно орієнтованої технології розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ.

Експериментальна база дослідження: Інклюзивно-ресурсний центр №3 Деснянського району м. Києва, Інклюзивно-ресурсний центр №10 Шевченківського району м. Києва, Гадяцький інклюзивно-ресурсний центр Гадяцької міської ради Полтавської області, Інклюзивно-ресурсний центр Романівської сільської ради Житомирського району, Інклюзивно-ресурсний центр Новобілоуської сільської ради Чернігівського району Чернігівської області, Інклюзивно-ресурсний центр №3 Миколаївської міської ради та ін.

Кожний розділ дисертації Кондратюк Ж.В. має свою наукову значущість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, у результаті об'єднання всіх розділів сформульовано цілісне та системне теоретично-практичне психологічне дослідження, що створює можливості для цілісного бачення стану розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Наукова робота характеризується вагомістю та репрезентативністю джерельної бази. До складу джерельної бази входять документи й аналітичні матеріали з питань підготовки майбутніх логопедів, вчителів-дефектологів, спеціальних психологів та ін.; розвитку професійної ідентичності фахівців педагогічного профілю у контексті становлення професіоналізму та досліджень самосвідомості. Розвідки реабілітаційного профілю зорієнтовані на розвиток у структурі професійної ідентичності реабілітологів здатностей працювати зі складною структурою порушення.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації.

Результати наукового дослідження Кондратюк Ж.В. дають підставу вважати, що визначені завдання реалізовано, мета досягнута, а сукупність отриманих наукових положень має важливе значення для теорії і практики

спеціальної психології, але поруч з цим, вважаємо за необхідне висловити певні побажання, що виникли у процесі рецензування дисертації:

1. У підрозділі 1.2. розглянуто вікові особливості професійної ідентичності в підлітковому та юнацькому віці та в студенський період. На нашу думку, доцільніше було б зосередитися виключно на вікових особливостях становлення професійної самосвідомості особистості фахівців (консультантів) ІРЦ як результату фахової підготовки та професійного становлення, адже саме вони є ключовими для тематики дослідження.

2. У підрозділі 1.3. проаналізовано визначені авторкою компоненти професійної ідентичності (мотиваційний, технічний, міжособистісний, контекстуальний, адаптивний, творчий, акмеологічний, аутопсихологічний). Однак, за для глибшої оцінки виокремлених компонент незрозуміло чому не береться до уваги такий важливий компонент як когнітивний (знання, уміння та навички, необхідні для професійної діяльності) та ігнорується поряд з мотиваційною складовою така важлива складова як ціннісна (норми, цінності, ідеали, встановлені вимогами професійної етики, самооцінка як механізм саморегуляції професійної діяльності).

3. У третьому розділі в таблиці 3.2.1 представлено розроблене дисертанткою змістово-методичне забезпечення тренінгу професійної ідентичності фахівців (консультантів) ІРЦ. На наш погляд, доцільно було б приділити більше уваги вправам, спрямованим на розвиток мотивації та акмеологічної складової, які у структурі професійної ідентичності знаходяться на найнижчих позиціях розвитку у фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів.

4. Загалом робота виконана та оформлена належним чином, проте в тексті все ж трапляються окремі стилістичні неточності й технічні помилки.

Зазначені побажання не завадили загальному позитивному сприйняттю дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням, сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову і практичну цінність.

Висновок. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Кондратюк Жанни Володимирівни «Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів» за актуальністю, змістом, обсягом, наукової новизною, достовірністю, практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України №341 від 21.03.2022 року, №502 від 19.05.2023 року, №507 від 03.05.2024 року), а її авторка – Кондратюк Жанна Володимирівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії PhD в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

РЕЦЕНЗЕНТ

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу освіти дітей з
порушеннями сенсорного розвитку,
Інститут спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

Світлана ЛИТОВЧЕНКО

